

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИДА КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Темиров Абдулазиз Алимжанович

иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент

Тошкент давлат иқтисодиёт университети

E-mail: abdulaziz38@mail.ru

ORCID:0000-0002-6482-3482

Аннотация

Мақолада муаллиф томонидан тижорат банкларида корпоратив бошқарувни ташкил этиш асослари, тижорат банкларида корпоратив бошқарувнинг ўзига хос хусусиятлари ёритилган. Муаллиф банк рискларини бошқариш билан боғлиқ вазиятнинг мураккаблигини корпоратив бошқарув даражасининг пастлиги билан изоҳлайди, банк омонатчиларининг банк молиявий ресурсларининг катта қисмини шакллантиришдаги ўрни катта бўлгани билан уларнинг банк корпоратив бошқарувида иштирок этиш ҳуқуқлари деярли ҳисобга олинмаслигига эътибор қаратади ва унинг сабабларини очиқ беришга ҳаракат қилган. Муаллиф томонидан корпоратив бошқарувнинг умумий ёндашувларини банклар доирасида кўриб чиқишга ҳаракат қилинган ва унинг асосий томонлари ўрганилган. Шунингдек банкларда корпоратив бошқарувни такомиллаштиришга оид таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: тижорат банклари, корпоратив бошқарув, манфаатдор томонлар, банк назорати, Базель қўмитаси, директорлар кенгаши, омонатчилар, банк бошқаруви, молиявий жихатлар, молиявий воситачилик.

ОСОБЕННОСТИ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ

Темиров Абдулазиз Алимжанович

кандидат экономических наук, доцент

Ташкентский государственный

экономический университет

E-mail: abdulaziz38@mail.ru

ORCID:0000-0002-6482-3482

Аннотация

В статье автором освещены основы организации и особенности корпоративного управления в коммерческих банках. Сложность ситуации с управлением банковскими рисками автор объясняет низким уровнем корпоративного управления, обращает внимание на то, что при большой роли вкладчиков банка в формировании значительной части финансовых ресурсов банка их права на участие в корпоративном управлении банком практически не учитываются, и пытается раскрыть его причины. Автор попытался рассмотреть общие подходы к корпоративному управлению в

рамках банков и исследовал его основные аспекты. Также разработаны предложения и рекомендации по совершенствованию корпоративного управления в банках.

Ключевые слова: коммерческие банки, корпоративное управление, заинтересованные стороны, банковский надзор, Базельский комитет, совет директоров, вкладчики, банковское управление, финансовые аспекты, финансовое посредничество.

CORPORATE GOVERNANCE IN COMMERCIAL BANKS AND ITS FEATURES

Temirov Abdulaziz Alimzhanovich

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Tashkent State the University of Economics

E-mail: abdulaziz38@mail.ru

ORCID:0000-0002-6482-3482

Abstract

In the article, the author highlights the basics of organization and features of corporate governance in commercial banks. The author explains the complexity of the situation with bank risk management by the low level of corporate governance, draws attention to the fact that with the large role of the bank's depositors in the formation of a significant part of the bank's financial resources, their rights to participate in the corporate governance of the bank are practically not taken into account, and tries to reveal its reasons. The author tried to consider general approaches to corporate governance within banks and investigated its main aspects. Proposals and recommendations for improving corporate governance in banks have also been developed.

Keywords: commercial banks, corporate governance, stakeholders, banking supervision, Basel Committee, board of Directors, depositors, banking management, financial aspects, financial intermediation.

Кириш

Тижорат банклари фаолиятида кечаётган муҳим институционал ўзгаришлардан бири сифатида корпоратив бошқарув тизимининг шакллантирилаётганини алоҳида таъкидлаш керак. “Ўзбекистон Республикаси банк тизими бугунги кунда банк хизматларининг анъанавий соҳалари - кредитлаш, депозит операциялари, ҳисоб-китоб ва касса каби хизматларини кўрсатувчи тижорат банкидан ташкил топган. Мамлакатимиз мустақиллиги даврида банklar давлат иштирокидаги корхоналарни ва давлат ривожланиш дастурларини имтиёзли фоиз ставкаларида молиялаштиришга фаол жалб этган ҳолда муайян мақсад ва вазифалар учун ташкил этилди. Натижада имтиёзли кредитларнинг банк тизими умумий портфелидаги улуши 60 фоиздан кўпроқни ташкил этмоқда. Банк секторида давлат устун

мавқега эга - 31 та банкдан 13 тасининг капиталида давлат иштироки мавжуд бўлиб, уларнинг капитали банк тизими жами капиталнинг 87 фоизидан кўпроғини, активлари эса умумий активларнинг 85 фоизидан кўпроғини ташкил қилади” [1].

Тижорат банкларида ташкил этилган корпоратив бошқарув уларда ўз маблағларини жойлаштирган хўжалик субъектлари ва аҳолининг, шунингдек, банклараро кредит бозоридаги контрагент банклар, қимматли қоғозлар бозорида фаолият юритувчи инвесторларнинг ишончини шакллантиришдаги асосий омил бўлиб ҳисобланади. Тижорат банклари фаолияти билан боғлиқ рискларни ҳар томонлама баҳолаш масалалари ҳам банк тизимининг ишончилиги ва барқарорлигини ошириш, банклар фаолиятининг шаффофлигини таъминлаш ҳамда унинг барча иштирокчиларининг қонуний манфаатларини тўлиқ ҳимоя қилишда муҳим аҳамиятга эга.

Банкларнинг иқтисодиётда молиявий воситачи сифатидаги ролини беқиёслиги, самарасиз корпоратив бошқарув натижасида юзага келиши мумкин бўлган потенциал қийинчиликларга нисбатан банкларнинг юқори таъсирчанлиги, шунингдек, омонатчилар маблағларини ҳимоялашнинг зарурлиги инобатга олинса, банкларида корпоратив бошқарув ниҳоятда муҳим эканлиги ойдинлашади. Шундай экан, банкларда корпоратив бошқарувни самарали ташкил этиш масаласига республикамиз банк тизимида олиб борилаётган иқтисодий ислохотларнинг бош мақсади сифатида эътибор қаратилмоқда.

Адабиётлар шарҳи

Корпоратив бошқарув тушунчасини кўпинча манфаатдор томонлар ўртасидаги муносабатлар тизими сифатида талқин қилиш кенгроқ тарқалган. Ушбу таъриф кўплаб ташкилотлар ва тадқиқотчилар томонидан фойдаланилади. Банкларда корпоратив бошқарув мавзусига оид адабиётлар таҳлилини ўтказиш натижасида турли тадқиқотларда банк корпоратив бошқарувининг алоҳида жиҳатлари кўриб ўтилган. Жумладан, Банк назорати бўйича Базел кўмитасининг “Банклар учун корпоратив бошқарув тамойиллари” (Corporate governance principles for banks) ҳужжатида корпоратив бошқарув “Компания (ташкилот)нинг вазифаларини аниқлаш ва уларга эришишни назорат қилиш механизми сифатида унинг юқори раҳбарияти, унинг кузатув кенгаши, эгалари ва бошқа манфаатдор томонлар ўртасидаги муносабатлар тизими” сифатида талқин этилади. Бундай тизим ваколат ва жавобгарликни тақсимлашни ташкил этиш, шунингдек, корпоратив қарорлар қабул қилиш жараёнини ташкил этиш имконини беради” [2].

Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти (OECD) корпоратив бошқарувга оддийгина қилиб “компаниялар (ташкилотлар) бошқариладиган ва назорат қилинадиган тизим” сифатида таъриф беради. OECD нинг корпоратив бошқарув тамойилларига мувофиқ, янги тажрибалар эгалланган ҳамда бизнес шароитлари ўзгарган пайтда корпоратив бошқарув тизимининг турли қоидалари қайта кўриб чиқилиши, ва зарур ҳолларда, уларга тузатишлар киритилиши лозим [3].

Банк корпоратив бошқаруви бўйича америкалик мутахассислар Дж.Мэйси ва М.О’Хара “Банкларнинг кузатув (директорлар) кенгаши аъзолари акциядорлар билан кредиторларнинг манфаатларига тенг равишда ғамхўрлик қилишлари керак” деб ҳисоблайдилар [4].

Банклардаги корпоратив бошқарув “Банк фаолиятида қарорларни ишлаб чиқиш ва қабул қилиш жараёни” деб қараладиган нуқтаи назар мавжуд. Россиялик тадқиқотчи А.Мурычев томонидан банк фаолиятида корпоратив бошқарув иқтисодий категорияси шакллантирилган бўлиб, унда “Корпоратив банк бошқаруви мулкдорлар ва ёлланма бошқарувчилар ўртасидаги бошқарув функцияларини тақсимотига асосланган инновацион қарорларини ишлаб чиқиш ва банкнинг стратегик масалалари бўйича қарорлар қабул қилиш, амалга оширилишини мониторинг қилиш жараёни” ҳисобланади [5].

Корпоратив бошқарув банк бошқарув органлари ва бошқа манфаатдор томонлар ўртасидаги муносабатлар мажмуи эканлиги кўпчилик тадқиқотчиларнинг илмий асарларида ўз аксини топган. Хусусан, россиялик иқтисодчи олим Р.Каспина корпоратив бошқарувни “унинг қатнашчилари - бошқарув, назорат (бошқарув кенгаши ва аудит қўмитаси) ҳамда фойдаланувчи функциялари (инвесторлар, кредиторлар ва бошқа фойдаланувчилар) ўртасидаги ўзаро алоқалар сифатида кўради” [4]. Унинг фикрича, корпоратив бошқарув компаниянинг бозор қийматини яратиш ва ошириш учун корпоратив фаолиятни бошқариш ва назорат қилишнинг ички ва ташқи механизмларидан иборат.

Ўрганишлар натижасида шу нарса маълум бўлдики, корпоратив бошқарувни банкнинг манфаатдор томонлари ўртасидаги ўзаро муносабатлар тизими сифатида кўриб чиқилган. Демак, корпоратив бошқарув қоидаларни белгиловчи ва компания (ёки банк) эгалари, унинг менежерлари, ишчилари ва ташкилот фаолиятига таъсир кўрсатадиган бошқа манфаатдор шахслар ўртасидаги муносабатлар механизмини белгиловчи бошқарув тизимидир дея талқин қилиш мумкин.

Тадқиқот методологияси. Мақолада банкларда корпоратив бошқарувни ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари билан боғлиқ бўлган тадқиқотларни ўрганиш, таъриф ва тушунчаларнинг шаклланишини қиёсий солиштириш, маълумотларни ўрганиш ва иқтисодий жиҳатдан таққослаш ва таҳлил қилиш, мантиқий фикрлаш, илмий абстракциялаш, маълумотни гуруҳлаш, анализ ва синтез усулларида кенг фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар. Банкларда корпоратив бошқарув масаласига ўтган асрнинг 80-йилларидан бошлаб тадқиқотчиларнинг қизиқиши орта бошлади. Аҳоли ва корхоналар томонидан банк маҳсулотларига бўлган талабнинг ортиб бориши тижорат банкларида корпоратив бошқарувни самарали ташкил этишга масалаларига эътибор қаратиш зарурлиги кўрсатди.

Тижорат банкларида корпоратив бошқарувнинг ўзига хос хусусиятларини қуйидагича келтириш мумкин:

1. Банк фаолиятида мулкдорлар ва менежерлар (ижро органи) ўртасидаги муносабатлар саноат ва савдо соҳаси корхоналарига қараганда анча мураккабдир. Бу мураккаблик асосан банкнинг назорат органлари томонидан қаттиқ тартибга солиниши, кўплаб мамлакатларнинг банк тизимларида давлат капиталининг улуши катта эканлиги, шунингдек банк сири каби ҳолатлар туфайли ахборот асимметриялари (бозор муносабатларининг турли иштирокчилари ўртасида маълумотларнинг нотекис тақсимланиши)нинг жиддийлиги каби омиллар билан боғлиқ.

2. Молиявий воситачилик функциясини амалга ошириш учун банклар ихтиёридаги ўз маблағларининг миқдори бошқа соҳа корхоналарга қараганда анча кам ҳисобланади, ўз навбатида банклар депозитлар жалб қилиш операциялари орқали ушбу бўшлиқни тўлдирадилар.

3. Кредит маблағларининг кўпайиши банк пасивларининг риск даражасини ортишига олиб келади. Банк пасивлари ва активларининг тузилмалари ўртасидаги вақтинчалик сезиларли тафовут ўз навбатида банк омонатчиларининг ишончини йўқолишига олиб келиши мумкин. Шу сабабли ҳам банк фаолиятининг рискка мойиллиги аксар мамлакатларда депозитларни мажбурий суғурта қилишга мажбурлаб қўяди.

Бундай ўзига хос ҳолатлар банк бошқарувида рискларни бошқариш банк фаолиятининг биринчи даражадаги вазифасига айланади, у банкларда ички назорат тизимининг муҳим элементиغا айланади. Бошқа томондан эса, рискларни бошқариш банк фаолиятининг биринчи даражадаги вазифаси бўлиб, у банкларда ички назорат тизимининг муҳим элементиغا айланади. Банк назорати бўйича Базель қўмитаси банк рискининг 12 тоифасини, яъни тизимли, стратегик, кредит, мамлакат, бозор, фоиз, ликвидлик, валюта,

операцион, ҳуқуқий, репутацион, мувофиқлик каби рискларга ажратади [6]. Рискларни самарасиз бошқариш уларнинг бир қарз олувчига нисбатан юқори концентрациясида, филиаллар ва алоқадор шахсларни ортиқча кредитлашда, қисқа муддатли кредит сиёсатида, асосий ходимларнинг фаолияти устидан етарли даражада назорат қилинмаслиқда ва бошқаларда акс этади.

Ривожланаётган мамлакатлардаги банк рискларини бошқариш билан боғлиқ вазиятнинг мураккаблиги биринчи навбатда, корпоратив бошқарув даражасининг пастлиги билан изоҳланади. Бунда жиддий манфаатлар тўқнашуви ва улар ҳуқуқини муҳофаза қилишнинг ривожланмаган тизими доирасида самарасиз ҳал этилиши, ички назорат тизими доирасида рискларни бошқариш муаммосига кузатув кенгашларининг етарли даражада эътибор бермаслиги, ахбораотларнинг ошкор этишдаги камчиликлар, малакали ҳамда мустақил ташқи аудит ўтказишга қодир миллий фирмаларнинг камлиги ва бошқаларда кўзга ташланади. Бошқача қилиб айтганда, банкларда рискларни самарали бошқариш ва тўғри ташкил этилган корпоратив бошқарув тизими “бир танганинг икки томонидир”[7].

Тижорат банкларида асосий молиявий ресурс базасини шакллантирувчилар - мулкдорлар ва омонатчилар томонидан банк бошқаруви (ижро органи) фаолиятини назорат қилиш механизмларини жорий этиш масаласи муҳим аҳамиятга эга. Агар банк корпоратив бошқарувида мулкдорларнинг бошқа акциядорлик жамиятларидаги каби корпоратив бошқарув тажрибасини ифодалаш имкони бўлганида эди, банк корпоратив бошқарувида омонатчилар муҳим роль ўйнаган бўлар эди. Фақат омонатчиларгина банк молиявий ресурсларининг катта қисмини шакллантирадилар, аммо уларнинг банк корпоратив бошқарувида иштирок этиш ҳуқуқлари деярли ҳисобга олинмайди. Бунинг асосий сабаби сифатида қуйидагиларни келтириш мумкин:

1. Корпоратив бошқарувнинг мавжуд назарияларида банк корпоратив бошқарувида омонатчиларнинг роли тўғрисидаги муаммога изоҳ топиш қийин ёки йўқ ҳисобида.

2. Банк корпоратив бошқарувида омонатчиларнинг ўрни ва роли муаммосининг кучсиз назарий асослари банк регуляторларига, шунингдек акциядорлар ва менежментга омонатчиларни корпоратив бошқарувдаги ҳуқуқларини эътиборга олмаслиқка имкон яратмоқда. Хусусан, банк регуляторлари томонидан қабул қилинаётган қонунчилик базасида мазкур муаммонинг ечимига ҳеч қандай ўрин берилмаган, акциядорлар ва менежерлар томонидан банкнинг корпоратив бошқаруви бўйича ишлаб чиқилган ички меъёрий ҳужжатлар ҳам корпоратив бошқарувда

омонатчиларнинг қатнашиш ҳуқуқларини таъминламайди.

Банк корпоратив бошқарувнинг ўзига хос хусусиятларидан бири бўлган банк регулятори - Марказий банкларининг корпоратив бошқарувдаги роли кўпчиликнинг диққатини тортган ҳамда мазкур йўналишда маълум натижаларга ҳам эришилган. Хусусан, иқтисодчи олимлар томонидан молиявий тизим билан корпоратив бошқарув регулятори бўлган Марказий банкнинг роли ўртасидаги боғлиқлик ўрнатилган. Масалан, молия бозорининг америка моделида банк секторининг корпоратив бошқарувида асосий регуляторлик ролини қимматли қоғозлар ва фонд биржаси бўйича давлат комиссияси бажаради, Марказий банк(лар) эса иккиламчи роль ўйнайди. Молия бозорининг Европа моделида эса регуляторлик роли марказий банкка юклатилган бўлса, қимматли қоғозлар ва фонд биржаси бўйича давлат комиссияси эса иккиламчи роль ўйнайди [8].

Маълумки, корпоратив бошқарувнинг агентлик назарияси корпоратив бошқарувни принципал (мулкдорлар)ларнинг агентлар (банк менежерлари) фаолиятини назорат қилиш тизими сифатида талқин қилади. Бироқ, давлат регулятори - учинчи ташқи кучнинг менежерлар ва бозорга ўз қоидаларини киритиши билан агентлик муносабатлари мураккаблашади. Агар оддий компанияларда топ-менежмент унинг эгалари манфаатлари учун ҳаракат қилиши ва талабларини бажариши керак бўлса, у банк секторида регуляторнинг талабларига қатъий риоя қилиши керак бўлади. Бу ҳолатда регулятор жамоатчилик, жумладан банк омонатчиларининг манфаатларини банк мулкдорлари ва менежерларидан фарқли равишда ҳимоячиси сифатида майдонга чиқади [9].

Корпоратив бошқарув соҳасидаги ахборот шаффофлиги кузатув кенгаши ва топ-менежерларнинг банк акциядорларига ҳисобдорлик тамойилини амалга ошириш учун зарурдир. Базель қўмитаси талабларига кўра, банклар қуйидаги маълумотни ошкор қилишлари керак:

директорлар кенгаши (сони ва таркиби, қўмиталари ва уларнинг таркиби, директорлар малакаси);

топ менежерлар (масъулияти, ҳисобдорлиги, малакаси, тажрибаси);

банкнинг ташкилий тузилмаси (функционал ва операцион бўлинмалар, бизнес бирликлари);

директорлар кенгаши аъзолари ва топ-менежерларнинг моддий рағбатлантириш тизими (мукофот сиёсати, акциялар сотиб олиш учун бонуслар, имтиёзлар ва имкониятлар ҳақида маълумот);

аффилланган ва боғлиқ жисмоний ва юридик шахслар билан тузилган битимларнинг моҳияти ва ҳажми.

Банкларда корпоратив бошқарувнинг яна бир назарий асосга эга бўлмаган муҳим жиҳатларидан бири бўлган корпоратив бошқарувнинг шаффофлигини таъминлашдаги махфий (конфиденциал) маълумотларнинг катта ҳажми ҳисобланади. Банклар мураккаб, технологик жиҳатдан шаффоф бўлмаган операцияларни амалга оширадilar, бу эса ахборот асимметрияси деб аталади. Унинг моҳиятини қуйидагича ифодалаш мумкин: банк операцияларига жалб қилинган маъсуллар (инсайдерлар) бош менежерларга ўз манфаатларини кўзлаб, манипуляция қилишга имкон берадиган янада тўлиқ ва аниқроқ маълумотларга эга бўладilar. Бу эса мантиқан, осон бойитиш учун шароитлар (тахдид, рэкет ва б.) яратилганини ифодалайди. Ушбу муаммо транзакцион харажатлар назариясида ўзининг ибтидосини топади ва бошқарув оппортунизми деб аталади. Шу сабабли ҳам менежерлар ишининг шаффофлиги, ҳисобдорлиги ва назоратини ўрнатиш зарурати кескинлашмоқда.

Ўзбекистон Республикаси тижорат банкларида корпоратив бошқарувнинг ўзига хос хусусиятлари қуйидагилардан иборат:

1. Тижорат банклари фаолиятида унинг омонатчилари салмоқли ўринга эга.
2. Марказий банк корпоратив муносабатларнинг регулятори сифатида майдонга чиқади.
3. Банк корпоратив бошқарувида банк фаолиятининг шаффофлиги муҳим роль ўйнайди.

Ўрганишлар асосида Ўзбекистон Республикаси тижорат банкларида корпоратив бошқарувнинг ўзига хос хусусиятларини банк амалиётининг умумий тавсифини беришга, шунингдек корпоратив бошқарувнинг умумий ёндашувларини банклар доирасида кўриб чиқиш керак деб ҳисоблаймиз. Бунинг учун асосий эътиборни учта масалага қаратилади:

1. Банкларда самарали корпоратив бошқарув тамойиллари.
2. Банк рискларини бошқариш соҳасидаги корпоратив муносабатлар асосий иштирокчиларининг мажбуриятлари.
3. Банкнинг мижози бўлган компанияларда корпоратив бошқарув даражасини баҳолаш усуллари.

Маълумки, банкларда самарали корпоратив бошқарув тизими Базель қўмитаси томонидан ишлаб чиқилган тамойилларга асосланган бўлиб, унинг моҳияти қуйидагиларда намоён бўлади:

корпоратив ҳуқ-атвор кодекси ва бизнес этикаси стандартларида қайд этилган корпоратив маданият қадриятлари, шунингдек ушбу қадриятларга амалда содиқликни таъминлайдиган тизим;

банклар ва алоҳида олинган шахсларнинг иш натижаларини баҳолайдиган ривожланиш стратегияси;

қарор қабул қилиш соҳасидаги ҳуқуқ ва мажбуриятларнинг аниқ тақсимланилиши;

бошқарув кенгаши, топ-менежмент ва аудиторлар ўртасида самарали ўзаро ҳамкорликнинг самарали механизми;

ишончли ички назорат тизими ва рискларни бошқариш хизмати;

манфаатлар тўқнашувининг юқори эҳтимоли билан тавсифланадиган банкнинг муайян соҳаларидаги рискларни доимий мониторинг қилиш. У ўз навбатида банкнинг аффилланган ва ўзаро боғлиқ шахслар, йирик акциядорлар ва юқори даражали менежерлар сифатидаги қарз олувчиларни, қолаверса, йирик битимларни амалга оширувчи шахсларнинг фаолиятини ўз ичига олади;

ижро органи ва бошқа ходимларнинг тўғри ишлаши учун шароит яратадиган молиявий ва карьера (мартаба) имтиёзларининг комбинацияси;

банкнинг ички эҳтиёжлари, шунингдек ташқи контрагентлар учун зарур бўлган шаффоф ахборот оқимлари тизимлари [2].

Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига кўра, банк кузатув кенгашининг сон таркиби жамият устави билан белгиланади. Акциядорларининг сони беш юздан ортиқ бўлган жамият учун жамият кузатув кенгашининг сон таркиби етти аъзодан кам бўлиши, акциядорлари сони бир мингдан ортиқ бўлган жамият учун эса тўққиз аъзодан кам бўлиши мумкин эмас [10]. Бундан келиб чиқадики, банк Кузатув кенгаши аъзолари тоқ сонли бўлиши, бироқ етти кишидан кам бўлмаслиги керак. Ўз ишининг самарадорлигини таъминлаш учун Кенгаш ўз аъзолари орасидан махсус кўмиталар, хусусан аудит кўмитаси, рискларни бошқариш кўмитаси, мукофотлаш кўмитаси, шунингдек, Кенгаш ваколатига кирадиган энг муҳим масалаларни олдиндан кўриб чиқиш учун бошқа кўмиталарни ташкил этади.

Мазкур кўмиталарнинг асосий вазифаси ўз ваколати доирасида масалаларни чуқур ўрганиш ҳамда улар бўйича таклиф ва тавсияларни ишлаб чиқиш, шунингдек, Кенгашнинг назоратга доир вазифаларини бажаришида унга кўмаклашишдан иборатдир.

Банк назорати бўйича Базель кўмитаси таъкидлаганидек, банкларда кузатув (директорлар) кенгаши доирасида камида тўртта кўмита, хусусан аудит, мукофотлаш, тайинлов, рискларни бошқариш кўмиталарини ташкил этилиши керак.

Ўзбекистон Республикаси тижорат банклари мисолида ушбу кўрсаткичлар таҳлил қилинганида қуйидаги ҳолат юзага чиқади.

2-жадвал.

**Ўзбекистон Республикасининг айрим тижорат банкларида
ташкил этилган қўмиталар***

№	Тижорат банклари	Банк кузатув кенгаши таркибидаги махсус қўмиталар				
		Аудит (ш.ж. ички аудит)	Мукофот- лаш	Корпора- тив бошқарув	Тайин- лов	Рискларни бошқариш
1	Ўзмиллийбанк АЖ	+		+		+
2	АТ Халқ банки	+		+	+	+
3	Асака банк АЖ	+	+	+	+	+
4	АТИБ Ипак йўли	+	+	+		+
5	Asia Alliance Bank АТБ	+		+		+
6	Агробанк АТБ	+	+	+	+	+
7	ҚҚБ АТБ	+	+	+		+
8	Даврбанк ХАТБ	+	+	+		+
9	ЧЭКИ Инфинбанк	+	+	+		+
10	КДБ Ўзбекистон	+				+

**Банк маълумотлари асосида муаллиф ишланмаси*

Жадвал Ўзбекистон Республикасининг айрим тижорат банклари фаолияти маълумотлари асосида шакллантирилган бўлиб, у ўзида Банк назорати бўйича Базель қўмитаси тавсиясига кўра, тижорат банклари Кузатув кенгаши доирасида юқорида айтиб ўтилган қўмиталар ташкил этилганлигини ифода этмоқда. Тижорат банкларининг барчасида аудит ва рискларни бошқариш қўмиталари ташкил этилган. Бошқа қўмиталар борасида вазият турлича бўлиб, унинг сабабини айрим тижорат банкларида тайинлаш, мукофотлаш ва корпоратив бошқарув қўмиталарининг бир қўмита сифатида, айримларида алоҳида ташкил этилгани сифатида кўриш мумкин. Энг асосийси қарийиб барча тижорат банкларида корпоратив бошқарув бўйича алоҳида қўмита, ҳеч бўлмаганда корпоратив маслаҳатчи фаолият кўрсатмоқда. У ёки бу махсус қўмитанинг йўқлиги тегишли соҳаларда фаолиятнинг амалга оширилмаслигини аңлатмайди, балки ушбу ҳолатда муайян мажбуриятлар банк Кузатув кенгашининг бошқа қўмиталарига юклатилиш мумкин бўлади.

Банкларда корпоратив бошқарувнинг умумий ёндашувларида банклар томонидан мижоз корхоналар корпоратив бошқарувига ҳам эътибор бериши зарурлигини айтиб ўтган эдик. Фикримизча, ўзига ишончи баланд ва юқори рентабелли тижорат банклари кредит сиёсатида кредитлашнинг аниқ

белгиланган тартибини жорий этиш билан бирга мижознинг корпоратив бошқаруви тизимини ҳам муҳим элеменларидан бири сифатида ўрганиши керак бўлади. Агар банкнинг кредит мутахассиси мижоз-компаниядан ушбу соҳада жиддий камчиликларни аниқласа, у мижоз билан биргаликда корпоратив бошқарувни такомиллаштириш бўйича махсус дастурни ишлаб чиқиши ва уни бажариш жадвалини тасдиқлаши керак. Кредит линиясини очиш тўғрисидаги қарор мазкур жадвал талабларини амалга ошириш тезлигига боғлиқ бўлиши керак. Бундан ташқари, кредит шартномасида қарз олувчи томонидан муайян операциялар тўғрисида етарли маълумотларнинг ошқор қилинишини таъминлайдиган махсус шартларни киритиш тавсия этилади.

Хулоса

Банк соҳасидаги рақобатга чидамли бўлиш учун тижорат банклари фаолиятларида корпоратив бошқарув даражасини оширишлари керак, шунингдек корпоратив бошқарув амалиёти қимматли қоғозларни чиқаришдан олинган маблағлардан самарали фойдаланишни таъминлайдиган ишончли контрагентлар билан муносабатларни ҳам йўлга қўйиши лозим.

Тижорат банкларида корпоратив бошқарув даражасини баҳолашда ушбу соҳага ихтисослашган ташкилотлар томонидан қўлланиладиган ёндашувларга таяниш керак деб ҳисоблаймиз. Бунда банкларнинг корпоратив бошқарув тизими тўғрисидаги объектив натижа олиш учун жуда кўп ишларни бажариш керак бўлади. Кўплаб ҳужжатларни (устав, ички қоидалар, кузатув Кенгаши ва унинг қўмиталари йиғилишлари баённомалари, молиявий ҳисоботлар, шартномалар ва битимлар, суд ишлари, пенсия ва пенсия тўғрисидаги ҳужжатлар ва б.) синчиклаб ўрганилгандан кейингина компания корпоратив бошқарувига маълум даража ёки баллни бериш мумкин.

Бозор муносабатларига ўтаётган мамлакатларда банклар нафақат ўз мижозлари, балки ўз фаолияти корпоратив бошқарув тизими ҳолатини ўрганишга бошладилар, шунинг учун мазкур тизимни тўлиқ баҳолаш тартиб-қоидаларини жорий этиш улар учун жиддий қийинчилик туғдиради. Халқаро молия корпорацияси (IFC) томонидан ишлаб чиқилган юқоридаги маълумотларига кўра, кредит рискин баҳолашда баъзи банклар қарз олувчи компаниялардаги корпоратив бошқарув сифатига эътибор беришади, аммо ҳозиргача бундай имкониятлардан фойдаланувчилар сони чекланган.

Корпоратив бошқарувни такомиллаштиришни ўз капиталлашув даражасини оширишнинг асосий омили деб ҳисоблайдиган реал сектор компаниялари банклардан ушбу муҳим масалага тенг даражада эҳтиёткорлик

билан муносабатда бўлишни кутадилар. Бошқача қилиб айтганда, ушбу соҳадаги тараққиётнинг тезлашиши ҳар икки томон манфаатларига ҳам жавоб беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2020–2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислоҳ қилиш стратегияси тўғрисида”ги ПФ-5992-сонли Фармони.
<https://lex.uz/docs/4811025>

2. Принципы корпоративного управления для банков (июль 2015). Базельский комитет по банковскому надзору. – Режим доступа: www.cbr.ru/File/36687/Basel_cgpb.pdf

3. Совершенствование корпоративного управления в кредитных организациях/ Базельский комитет по банковскому надзору. Базель, сентябрь 1999 г.

4. Каспина Р.Г. Влияние на формирование бухгалтерской отчетности механизмов корпоративного управления / Р. Г. Каспина // Финансы и кредит. 2004. № 7 (145). – С. 50-55.

5. Мурычев А. Состояние и совершенствование корпоративного банковского управления в России. Автореф. дисс. ... д-ра экон. наук. – М., 2007. – 38 с.

6. Принципы корпоративного управления для банков. Базельский комитет по банковскому надзору. Июль 2015 года. – Режим доступа: www.bis.org

7. Головань Е.И., Оношко О.Ю. Роль эффективного корпоративного управления в системе минимизации рисков коммерческого банка // Baikal Research Journal. 2017. Т. 8, № 2

8. Арабова Н., Грачева М. Особенности корпоративного управления // Управления компанией, №7, 2004.

9. Temirov Abdulaziz. Improvement of corporate governance in the banking sector of the Republic of Uzbekistan // Международный научный журнал «Современная школа России. Вопросы модернизации». 2022. №1,

10. Ўзбекистон Республикаси «Акциядорлик жамиятлари ва акциядорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги қонуни. 2014 й.